

УДК 343.985

С.І. ОЛЬХОВЕНКО, здобувач кафедри криміналістики Київського національного університету внутрішніх справ

АВТОМАТИЗАЦІЯ СИСТЕМИ ДАНИХ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ У СПРАВАХ ПРО ЗАЛИШЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО В НЕБЕЗПЕЦІ ВНАСЛІДОК ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПОДІЇ

Анотація. Щодо використання даних у автоматизованих системах накопичення, обробки і пошуку необхідної слідчому інформації для розслідування злочинів.

Щороку в Україні збільшується кількість дорожньо-транспортних подій (далі – ДТП), наслідком яких є тілесні ушкодження або смерть потерпілих. Переважна більшість їх вчинюється внаслідок порушення водіями транспортних засобів установлених правил. Так, у 2006 році зареєстровано 11937 випадків порушення правил безпеки дорожнього руху, у 2007 році – 13526, що свідчить про їх збільшення на 13 %. Причому відсоток розкриття становив у 2006 році – 66 %, у 2007 – 65,8 %. У 2006 році від ДТП потерпіло 15082 особи, у 2007 році – 16553, динаміка – майже 10 %. З них загинуло у 2006 році – 3961, у 2007 році – 4320 [1, с. 35].

Обов'язок надати допомогу потерпілому внаслідок ДТП передбачений нормативно-правовими актами України, зокрема Правилами дорожнього руху [2]. Водночас частими є випадки, коли винний водій залишає без допомоги потерпілого та зникає з місця ДТП. Такі дії призводять до тяжких наслідків, в тому числі й смерті учасника пригоди. При розслідуванні цих злочинів важливе місце належить огляду місця події.

Загальнотеоретичним питанням та практиці розслідування ДТП приділялася значна увага в наукових працях правознавців та вчених-криміналістів. Серед них слід виділити монографічні роботи та дисертаційні дослідження таких вчених, як М.Г. Богатирьов, В.В. Єрмоєнко, В.Е. Капітанов, П.В. Коляда, М.А. Кравцов, В.А. Мисливий, Г.А. Мозгових, Г.М. Надгорний, С.Г. Новіков, Б.М. Нургалієв, А.П. Онучін, В.К. Стринжа, Ш.Ш. Ярамиш'ян та ін.

Однак, слідча практика показує, що при розслідуванні злочинних порушень правил безпеки дорожнього руху, залишенні потерпілих у небезпеці допускаються серйозні помилки, неточності, цілком не використовуються комп'ютерні бази даних, обліки, автоматизовані пошукові системи, що приводить до неякісного розслідування та затягування досудового слідства. Особливо це стосується першопочаткової невідкладної слідчої дії – огляду місця події, від якісної обробки та оцінки результатів якої нерідко залежить розкриття злочину в цілому.

Наразі відсутня єдина загальнодержавна система комплектування та використання автоматизованого обліку оглядів місць ДТП, що пояснюється складністю ручного опрацювання та введення відповідної інформації. Окремі спроби створення комп'ютеризованих каталогів слідів шин, виявлених на місці ДТП у разі зникнення транспортного засобу, здійснюють деякі науково-дослідні експертно-криміналістичні центри системи МВС України.

Водночас є зворотний зв'язок під час роботи з автоматизованими базами даних. Так, важливою для розшуку зниклого автомобіля є інформація довідкових обліків, а саме – про частини виробів (скло фар, протектори шин), матеріали і речовини (паливно-мастильні, лакофарбні) тощо.

З метою організації пошуку зниклого транспортного засобу, встановлення його типу, моделі, забезпечення проведення експертизи доцільним є введення даних із протоколу, схеми ДТП та інших засобів фіксації в автоматизовані інформаційно-пошукові системи. Основними засобами фіксації огляду у справах зазначеної категорії є протокол та додатки до нього: схема, фотографування, відеозйомка, виготовлення зліпків.

Зупинимося детальніше на окремих даних засобів фіксації огляду місця події у справах про ДТП, які мають важливе значення для наповнення інформаційно-пошукових систем, їх використання слідчим під час розслідування злочинів.

Так, протокол (ст. 85 КПК України) складається із трьох частин: вступної, описової й заключної. У вступній частині вказуються дата огляду, посада і прізвище осіб, що брали участь в огляді, прізвища, імена і по батькові водіїв і понятих.

В описовій частині протоколу характеризують усе виявлене в процесі огляду. До основних елементів місця ДТП відносяться: ділянка дороги (вулиці) із вказівкою назв; характеристика дорожнього покриття, його особливості; навколишні предмети (будинки, дерева, забори); об'єкти, що є результатом ДТП; транспортні засоби, їх положення на місцевості і відносно один одного; засоби організації і регулювання руху (дорожні знаки, покажчики, світлофори, місцезнаходження регулювальника, лінії розмітки); стан погоди і видимість у момент огляду.

У протоколі фіксують усі розміри і відстані, що мають значення для розслідування ДТП.

У заключній частині протоколу вказують: предмети, вилучені з місця ДТП; дії по фіксуванню обстановки на місці ДТП і вилученню предметів (чи виготовлялися зліпки відбитків протектора, чи фотографувалося місце ДТП); заяви, що надійшли від водіїв, очевидців, потерпілих, фахівців і понятих; час початку і закінчення огляду.

Протокол огляду повинен бути вичерпним з процесуальної точки зору. Зокрема, при загальному огляді місця події та огляді проїжджої частини дороги в протоколі повинно бути докладно описано загальну обстановку місця події, стан проїжджої частини, погодні умови, освітлення дороги, ступінь видимості, наявність виявлених слідів на проїжджій частині із вказівкою розмірів і особливостей, а також спосіб їх фіксації (виготовлення зліпків, фотографування, відеозйомка тощо) [3, с. 27].

При огляді потрібно ретельно виявляти сліди. Виявлення слідів транспортного засобу при огляді необхідне для встановлення: напрямку руху; марки транспортного засобу, його індивідуальних ознак; тотожності транспортного засобу і його окремих частин, що утворили сліди; зміни траєкторії руху транспортного засобу; розташування транспортного засобу на проїжджій частині при русі; місця початку руху транспортного засобу “юзом”; місця зіткнення; місця наїзду на перешкоду, на пішохода, можливих пошкоджень, що утворилися в результаті ДТП. При огляді таких слідів вимагається ретельно описувати і фіксувати координати всіх ділянок сліду, що змінюються, а також зміни вигляду або якості покриття, на якому залишений слід.

Під час цієї слідчої дії потрібно ретельно ставитися до виявлення кожного речового доказу, аналізувати їх: друзки скла фар, залишки фарби, відстань між осями і ширина гальмівного шляху дають можливість встановити марку транспортного засобу, водій якого вчинив ДТП і зник з місця події [4, с. 29].

Для фіксації результатів огляду місця ДТП, у тому числі й при залишенні потерпілого в небезпеці, використовують, як правило, бланки протоколів. Зупинимося детальніше на правилах заповнення відповідних граф, дані з яких повинні вводитися у

відповідні інформаційно-пошукові системи, автоматизовані програми проведення автотехнічних експертиз.

У графі після слів “Огляд здійснювався” вказуються погодні умови на час огляду місця пригоди (темна пора доби, при штучному освітленні, під час дощу). Стан погоди на час пригоди з’ясовується в процесі розслідування шляхом допиту очевидців, потерпілих, водіїв, через запит довідки з бюро погоди. Це встановлює слідчий в процесі розслідування, а працівник ДАІ погодні умови в момент пригоди вказує у довідці з дорожньо-транспортної пригоди на підставі даних, отриманих під час попереднього опитування очевидців, водіїв і потерпілих.

У графі “Вид пригоди” записується один із видів ДТП: наїзд на пішохода; зіткнення транспортних засобів; наїзд транспортного засобу на перешкоду; перекидання транспортного засобу; падіння пасажира або вантажу; некерований з’їзд із проїжджої частини. У графі “Місце дорожньо-транспортної пригоди знаходиться” слід вказати назву населеного пункту, вулиці або перехрещення вулиць, номер будинку, біля якого сталася пригода. Величина поздовжнього нахилу дороги (горизонтальна; крутий спуск, скільки градусів (або відсотків) або підйом відповідної величини) вказується у графі “Елементи вулиці, дороги”.

Далі – “Вид покриття” – вказують тип покриття, який характеризують таким чином: цементобетонне; асфальтобетонне; чорне покриття, або так званий “холодний асфальт”; щебеневе (гранітне) шосе, зміцнене в’язучими матеріалами; щебеневе незакріплене; бруківка; ґрунтова піщана дорога; ґрунтова глиниста дорога; ґрунтова чорноземна дорога та ін.

Стан дорожнього покриття фіксується у графі “Стан покриття” наступним чином: сухе чисте; сухе брудне; мокре чисте, мокре брудне; пухкий сніг товщиною... см; ущільнений сніг товщиною... см; зледеніле, по сніговому шару сухе; зледеніле, по сніговому шару мокре (наприклад, після дощу); зледеніле по чистому твердому покриттю (наприклад, по чистому асфальтобетону) – ожеледиця.

Після слів “Дорожнє покриття для” вказуються, для одного чи двох напрямків організовано рух на якійсь ділянці дороги і її загальна ширина. Заповнення граф “Кількість смуг для руху”, “Ширина проїжджої частини”, “Ширина узбіччя”, “Ширина розділювальної смуги” не потребує додаткових пояснень. У графі “На проїжджій частині нанесені” наводиться характеристика ліній поздовжньої розмітки з зазначенням їх кольору (білий чи жовтий) і призначення. Під час заповнення графі “До проїжджої частини примикають” необхідно вказати висоту бордюрного каменя, ширину узбіччя або тротуарів, їх покриття, наявність кюветів, їх глибину та ін.

У графі “Далі за” (тротуаром, узбіччям) розташовані (справа: ..., зліва:...) достатньо зупинитися на одному з пропонуваніх варіантів (лісопосадка, будівлі міського або сільського типу, стовпи телеграфні й освітлювальні, їх порядкові номери та інші предмети).

“Координати місця пригоди”: у цьому випадку мається на увазі розташування місця наїзду (зіткнення) відносно меж проїжджої частини (орієнтирів), вказане водієм або свідком.

“Спосіб регулювання руху на цій ділянці” визначається поняттями: не регулюється, регулюється світлофором з ручним керуванням, регулюється автоматичним світлофором.

“Місце пригоди знаходиться у зоні дії дорожніх знаків, виявлених у ході огляду”. Наявність дорожніх знаків визначається оглядом дороги (вулиці). Якщо видимість

знака обмежена, наприклад, деревами, рекламними щитами тощо, то це слід вказати в протоколі.

“Ділянка шляху (вулиці) в момент огляду освітлена”. Освітленість певної ділянки шляху або вулиці визначається поняттями: денне; штучне; не освітлюється.

У графі “Сліди шин” наводиться характеристика виявлених слідів, а саме: поверхневі чи об’ємні; їх розташування на проїжджій частині, на узбіччі, у кюветі; їх напрямок; ширина колії і протектора; малюнок протектора; характерні особливості шин, що відбилися в слідах.

У графі “Сліди гальмування” також наводиться характеристика виявлених слідів: одинарні чи спарені; довжина і розташування слідів відносно краю проїжджої частини (ліній розмітки); колесами якої осі (або якими колесами) залишені; суцільні чи переривчасті (у цьому випадку – розміри розривів); у разі роздвоєння сліду вказати, на якій відстані від його початку воно утворилося; слід зі змазаним чи чітко вираженим відбитком протектора.

У графі, важливій для пошуку зниклого з місця ДТП транспортного засобу, “Ознаки напрямку руху транспортного засобу” перелічуються виявлені ознаки: за формою сліду кочення; за бризками води або мастила та розчавленими предметами; за напрямком слідів юза; за напрямком слідів заносу; за слідами буксування та ін.

За слідами кочення можна встановити напрямок руху транспортного засобу:

1) у випадку руху по асфальтобетону – за напрямком відкидання захоплених потоком повітря частинок пилу, піску, рідкого бруду, води тощо, які утворюють уздовж сліду смуги, що розходяться під гострим кутом у обидва боки від сліду за напрямком руху (сніг у таких випадках утворює замети, звернені більш крутим укосом у бік руху транспортного засобу);

2) у випадку руху по трав’яному покриттю – за повним приминанням стебел трави (трава прим’ята в напрямку руху автомобіля);

3) у випадку руху ґрунтом, сніговою дорогою – за захопленням і зміщенням окремих ділянок ґрунту в напрямку руху або за підвищеністю незахоплених ділянок ґрунту з боку, протилежного до напрямку руху.

У тих випадках, коли напрямок обертання колеса визначається рисунком протектора, ймовірний напрямок руху може бути встановлений за цією ознакою.

Напрямок руху транспортного засобу, коли залишається слід юза, визначається за різкістю початку його утворення. За напрямком руху слід юза починається зі змазаних відбитків малюнка протектора, що поступово переходять у суцільний слід ковзання. Ними слід закінчується різко, якщо гальмування здійснювалося до повної зупинки. Якщо ж транспортний засіб був розгальмований перед зупинкою, то напрямок руху може бути визначений за тими самими ознаками, що й при вільному коченні коліс.

“Наявність відокремлених від дорожнього транспортного засобу частин”. Необхідно вказати назву виявлених частин (крила, колеса, фрагменти кузова, шматки фарби, друзки скла фар тощо) та їх точне розташування на проїжджій частині. Проте необхідно звернути увагу на сліди, що залишаються предметами, які відділилися від автомобіля. Доцільно вимірювати й описувати згадані сліди також у цьому розділі.

Далі заповнюються такі графи, як “Наявність слідів контакту транспортного засобу з оточуючими предметами”, “Інші сліди і негативні обставини”, “Наявність клаптів одягу, слідів, схожих на кров, мозкової речовини, слідів волочіння та ін.”, “Наявність слідів потерпілого на проїжджій частині і оточуючих предметах”.

Від ретельності заповнення цих граф залежить з’ясування механізму ДТП, внаслідок якої потерпілий залишений в небезпеці.

Дуже важливо виявити і правильно зафіксувати предмети, загублені водієм або пасажиром зниклого транспортного засобу (сліди контакту транспорту на оточуючих предметах й інші сліди, сліди крові, мозкової речовини, волосся, клаптів одягу, сліди волочиння тощо), розташування речей потерпілого відносно елементів дороги і транспортного засобу.

Графа “Дані про труп і опис його одягу”. Огляд трупа на місці ДТП повинен проводити слідчий за участю судово-медичного експерта. Порядок і методика огляду достатньо повно описані в криміналістичній літературі. Відповідно до ст. 192 КПК України фіксуються розташування і поза трупа, характер слідів на його одязі, наявність і характер пошкоджень, наявність слідів та особливих прикмет на тілі.

Графа “Модель шин, малюнок протектора, їх зношеність та пошкодження”. Стан шин визначає величину коефіцієнта їх зчеплення з дорогою і характеризується зношеністю малюнка протектора і наявністю пошкоджень.

Є графи, які заповнюються лише при наявності на місці ДТП транспортного засобу. До них відносяться: “Стан видимості з робочого місця водія” (визначається при вимкненому світлі, з увімкненим ближнім світлом і при денному освітленні); “Огляд дорожніх транспортних засобів”, “Наявність слідів та інших речових доказів на транспортному засобі” (вказуються відбитки пальців, сліди крові та інших об’єктів біологічного походження, волосся, обривки одягу, фарби, сліди нашарування та ін.); “Характер вантажу, його вага, габарити і спосіб ув’язки (кріплення); “Стан рульового керування”; “Стан гальмової системи робочої”; “Стан гальмової системи стоянкової”, “Стан освітлювальних, сигнальних приладів, вітрового і бокового скла автомобілів, дзеркал заднього виду, ступінь їх забруднення, наявність та справність склоочисників”.

Графа “З місця пригоди вилучені”. Всі оглянуті предмети повинні пред’являтися понятим. У разі виявлення слідів пригоди на цю обставину слід звернути їх увагу. Виявлені під час огляду місця ДТП об’єкти, що стосуються, на думку слідчого, пригоди, оглядаються на місці (ст. 191 КПК України). Результати огляду фіксуються у протоколі огляду місця події. Об’єкти або частини об’єктів, що мають на собі сліди пригоди, фотографуються за правилами вузлової і детальної зйомки, а після того підлягають вилученню. У разі неможливості вилучення таких об’єктів або їх частин виготовляються зліпки і відбитки наявних на них слідів.

Вилучені з місця події об’єкти пакуються й опечатуються. Пакування вилучених об’єктів слід проводити у присутності понятих. Кожен пакет з вилученими об’єктами повинен бути опечатаний за допомогою бирки, на якій містяться підписи понятих і слідчого. У випадку необхідності розкриття пакета для огляду наявних у ньому об’єктів необхідно запросити тих самих понятих. Якщо ж участь тих самих понятих з певних причин неможлива, то бирка повинна бути оглянута й описана у протоколі огляду перед розкриттям пакета, а після розкриття – долучена до протоколу огляду.

Графа “Застосування науково-технічних засобів”. Для виявлення і фіксації слідів злочину слідчий або спеціаліст за дорученням слідчого можуть застосовувати необхідні технічні засоби, що знаходяться у слідчій валізі, у валізі прокурора-криміналіста, у валізі спеціаліста-автотехніка (у разі його залучення до огляду), у пересувній криміналістичній лабораторії.

Вивчивши бланки протоколів та матеріали кримінальних справ про залишення потерпілого в небезпеці, ми вважаємо, що буде доцільним передбачити в бланку протоколу огляду графу про видимість та оглядовість. До недоліків використання бланків можна віднести те, що вони містять численні графи, розміри яких недостатні, щоб докладно описати ту чи іншу обставину, виявлену при огляді.

Якщо транспортний засіб знайдений за відсутності водія, виникає необхідність встановлення особи, що керувала ним у момент ДТП, і її подальшої ідентифікації. Необхідно досліджувати салон для виявлення слідів рук, слідів крові, волосся. При виявленні слідів крові встановити їх розташування, напрям падіння крапель. Волосся і кров можливо знайти на виступаючих частинах, на пошкодженнях скла (вітрового, вікон дверей), на сидінні, на підголівнику. Для розшуку водія і подальшої ідентифікації, а так само для встановлення негативних обставин, що виключають використання транспортного засобу іншою особою, окрім власника, дуже важливо виявлення слідів рук на транспортному засобі. У зв'язку з цим необхідно забезпечити недоторканність транспортного засобу до його огляду.

Огляд транспортних засобів починається з фіксації їх положення на місці події по відношенню до елементів дороги, орієнтирів, визначених у процесі огляду. При зовнішньому огляді встановлюються тип, марка, державний реєстраційний номер, колір, наявність вантажу, спосіб розміщення вантажу, ретельно фіксуються пошкодження на транспортному засобі, наявність плям крові, волосся, мозкової речовини, частинок тканини, наявність порушень пило-грязьового покриття.

При внутрішньому огляді фіксується загальна обстановка в салоні транспортного засобу. За наявності пошкоджень вони ретельно описуються, вивчаються аналогічно пошкодженням при зовнішньому огляді. При цьому пошкодження фіксуються також щодо сидіння водія, пасажирів для подальшого аналізу отриманих водієм і пасажиром тілесних пошкоджень.

Особливістю фіксації огляду місця залишення потерпілого в небезпеці внаслідок ДТП є необхідність складання масштабної схеми автопригоди.

До основних правил складання схеми слід віднести наступні: 1) ділянка місця ДТП обмежується двома умовними взаємно перпендикулярними лініями, що відіграють роль осей координат; 2) проводиться відповідна розмітка; 3) всі розмітки послідовно нумеруються [5, с. 71].

При складанні схеми необхідно знати, що чим менший обраний масштаб, тим вище точність вимірювання та відображення в схемі. Межі проїжджої частини вулиць, доріг, узбіч, тротуарів та інших ліній видимого контуру необхідно креслити суцільними товстими (основними) лініями. Всі інші лінії схеми повинні бути тонше основних. В схемі вказується розташування дорожніх знаків, світлофорів, горизонтальної розмітки. Після чого проставляються всі необхідні розміри: ширина проїжджої частини, узбіч, тротуарів, переходів, відстаней між обраним нерухомим базовим орієнтиром і окремими слідами, потерпілим або трупом, довжина окремих слідів тощо.

Схеми місця ДТП використовуються при проведенні автотехнічних експертиз, експертиз механізму дорожньо-транспортної пригоди та ін.

Одним із додатків до протоколу огляду місця ДТП є фототаблиця. Якісні знімки дозволяють уточнювати взаємне розташування окремих предметів, їх дійсні розміри, позу трупу і особливості, які недостатньо повно зафіксовані в протоколі чи схемі або були взагалі упущені з будь-яких причин. З метою фіксації будь-якого місця події, у тому числі і при ДТП, застосовуються загальні прийоми судово-фотографічної зйомки: орієнтуюча, оглядова, панорамна (лінійна або кругова), вузлова і детальна, правила яких детально викладені в криміналістичній літературі.

Для фіксації місця залишення потерпілого внаслідок ДТП доцільним буде використання відеозйомки, яка повинна проводитись відповідно до криміналістичних вимог.

Таким чином, ретельне заповнення всіх граф протоколу огляду місця ДТП забезпечує визначення моделі, марки автомобіля, напрямку його руху після наїзду на потерпілого, концентрацію зусиль щодо пошуку транспортного засобу, встановлення особи водія. Наявність правильно складених протоколу огляду, схеми ДТП, фототаблиці тощо, якісна обробка та внесення відповідних даних слугують надійною схемою, алгоритмом повноти та об’єктивності роботи автоматизованих систем.

Використання в сукупності даних автоматизованих інформаційно-пошукових систем, криміналістичних та довідкових обліків при огляді місця події дозволяють встановити обставини, що визначають окремі ознаки транспортного засобу, який зник з місця події. Запровадження нових інформаційних технологій, відповідних автоматизованих обліків та інформаційно-пошукових систем підвищить ефективність розкриття злочинного залишення потерпілого на місці ДТП.

Використана література

1. Злочинність в Україні: статистичний збірник. – К.: ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2008. – 118 с. – (Державний комітет статистики України).
2. Правила дорожнього руху України: постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 41. – С. 1852.
3. Яблоков Н.П. Методика расследования автотранспортных происшествий: лекция для студентов ВЮЗИ / Н.П. Яблоков . – М.: ВЮЗИ, 1959. – 70 с.
4. Луцюк П.П. Огляд місця дорожньо-транспортної пригоди / Адвокат. – 2006. – № 3. – С. 27-32.
5. Мызников В.А. Теоретические и практические проблемы расследования дорожно-транспортных происшествий: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.А. Мызников. – СПб., 1996. – 193 с.

~~~~~ * * * ~~~~~